

УДК 394(477.86/.87):329.614]82-94-043.3:316.62
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.337>

(НЕ)ПРИЧЕТНІСТЬ ДО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ ЯК ЧИННИК ПЕРЕМІН ЛЮДСЬКИХ ДОЛЬ: НА ПРИКЛАДІ НАРАТИВІВ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ

Олександр КОЛОМІЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України,

відділ «Український етнологічний центр»,
вул. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна,

e-mail: kolsasha7@gmail.com

Зміна суспільно-політичних акцентів у справі визнання вимушених міграцій 1944—1951 рр. на державному рівні актуалізує обрану проблематику. Об'єктом і джерельною базою дослідження є наративи переселенців із теренів Західної Бойківщини, що були депортовані в рамках двох сумнозвісних акцій із виселення — операції «Вісла» 1947 р. та акції 1951 р. Мета статті — на основі вперше введених до наукового обігу усних спогадів переселенців із Західної Бойківщини, опублікованих збірників мемуарів та доступної наукової літератури простежити, як факт участі в націоналістичному підпіллі когось із членів сім'ї впливав на подальшу долю самих переселенців. Крізь призму наратив вихідців із Західної Бойківщини з'ясовуються обставини, при яких особи зазнавали кардинальних змін у власному житті, фактично не будучи причетними до повстанського спротиву. У світлі розповідей очевидців, їх взаємозв'язку простежено історичний контекст та умови, в яких діяло націоналістичне підпілля на теренах Західної Бойківщини в другій половині 40-х рр. ХХ ст.

В основу дослідження, окрім загальнонаукових принципів, покладено компаративний, текстологічний методи, методи польових досліджень. Вперше введено до наукового обігу цінні усноісторичні матеріали осіб, переселених із теренів Західної Бойківщини, що становить новизну дослідження.

Ключові слова: переселенці, Західна Бойківщина, наратив, націоналістичне підпілля, повстанський спротив, травма.

Oleksandr KOLOMYICHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

Ph. D. in History, research fellow,

the M. Ryl'skyi Institute for Art Studies,

Folkloristics and Ethnology

of the Ukrainian National Academy of Sciences,

4, Hrushevskoho St., Kyiv, 01001, Ukraine,

e-mail: kolsasha7@gmail.com

(NON) INVOLVEMENT IN THE NATIONALIST UNDERGROUND AS A FACTOR IN CHANGING OF HUMAN DESTINIES: ON THE EXAMPLE OF NARRATIVES OF RESETTLERS FROM WESTERN BOYKIVSHCHYNA

The change of socio-political accents in the recognition of forced deportations of 1944—1951 at the state level actualizes the chosen issue.

The narratives of resettlers from Western Boykivshchyna, who were deported during two infamous eviction actions — Operation Vistula in 1947 and «Action 1951», are the object and source base of this study.

The purpose of this article — to trace how the fact of participation in the nationalist underground of someone from family of resettlers influenced the future fate of themselves of resettlers based on the oral memoirs of this ones introduced into scientific circulation for the first time, also published collections of memoirs and available scientific literature.

The circumstances under which personalities experienced radical changes in their own lives, without actually being involved in the insurgent resistance through the prism of the narratives of resettlers from Western Boykivshchyna were determined.

Historical context and conditions in which the nationalist underground operated in the second half of the 1940s in the light of eyewitness accounts have been traced. Special attention is paid to the most dramatic parts of the biographical narratives of resettlers, where they appear as young children. According to the research by modern western psychologists, older people have a much greater ability to recall detailed stories from their childhood. That's why childhood recollections from the personal lives of resettlers in the light of their narratives in detail have been traced. Similar episodes from the past lives of the respondents as a kind of their traumatic memory have been described. High cost of such tragedies in the personal life of narrators have been emphasized; their role in the struggle for a free Ukrainian state was marked.

In addition to general scientific principles, comparative, textual methods, field research methods were used. The introduction into scientific circulation valuable materials of oral history, recorded from direct witness of the events, is a novelty of this study.

Keywords: resettlers, Western Boykivshchyna, narrative, nationalist underground, insurgent resistance, trauma.

Вступ. Тема національно-визвольної боротьби посідає одне із чільних місць у спогадах очевидців вимушених переселень 1944—1951 рр. Практично жоден наратив жертв вимушених переселень із території Західної Бойківщини не обходить увагою боротьбу націоналістичного підпілля в рідній місцевості. Це було викликано, зокрема, й тим, що на цих теренах збройний опір населення у певний час володів достатньо потужною силою і становив велику загрозу для тодішньої комуністичної влади. Тому процеси депортацій населення слід розглядати в нерозривному зв'язку із національно-визвольною боротьбою українства в означений хронологічний період. Разом з тим, у світлі автобіографічних наративів наближених до націоналістичного підпілля осіб, тобто членів родин повстанців, можна по-іншому глянути на долю переселенця із Західної Бойківщини: не як жертви антигуманних радянських експериментів ХХ ст., а як особистості, що через власні трагедії життя віддали частину себе на вівтар боротьби за національне визволення. Це, власне, й прагнемо проілюструвати на прикладах оповідей переселенців із Західної Бойківщини.

Тематика національно-визвольної боротьби в усно-історичній традиції переселенців із Західної Бойківщини деякою мірою відображена в сучасній історичній та етнологічній науці. Передусім в аспекті джерельного осягнення окресленої проблематики слід виділити збірники спогадів та історико-краєзнавчих розвідок, в яких відображена тема повстанської боротьби на теренах покинутих переселенцями населених пунктів Західної Бойківщини: «Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади» (Т. З. Спогади. Львів, 2002) [1], «Явжно: Спогади в'язнів польського концентраційного табору» (Львів, 2007) [2; 3]; публікацію М. Бучило, що відображає різноаспектні спогади значної кількості осіб із широких теренів польсько-українського пограниччя, що були охоплені акцією «Вісла» [4] тощо. Неабияке значення для розуміння глибин травматичної пам'яті переселених українців Західної Бойківщини, її зв'язків із суспільним й національним життям післявоєнного часу мають спомини О. Білої-Карпи, опубліковані в збірці жіночих спогадів із періоду війни та повоєнного націоналістичного протистояння «Віра. Надія. Любов» (Варшава, 2001) [5]. Окремо треба сказати

про сучасні достатньо об'єктивні дослідження українських і польських журналістів/репортажистів, де крізь призму особистих біографічних розповідей чи процесів вимушеного переселення наводяться численні спогади й свідчення про націоналістичне підпілля й усі наслідки, пов'язані із ним у відповідний хронологічний період. До таких слід віднести книги О. Криштопи [6], П. Смоленського [7] тощо.

Поряд із класичним джерельним матеріалом, слід виділити історіографічну групу наукових праць та розвідок, де виокремлена нами проблема представлена в контексті ширших тематичних горизонтів. Автори цих досліджень дуже часто також цитують окремі уривки або ж достатньо цілісні спогади переселенців із національно-визвольною й патріотичною забарвленістю. Сюди треба віднести праці українських (Н. Кляшторна [8; 9], Д. Петречко [10], О. Кузьменко [11]) та польських (В. Крукар [12], Я. Сирник [13], в певній мірі вже згадувана М. Бучило [4] та ін.) дослідників. Однак, незважаючи на весь комплекс наведеного джерельного й історіографічного вивчення, спеціального дослідження, яке б висвітлювало означену проблему, немає.

По-перше, потрібно сказати, що інтерес до вказаної проблематики в працях дослідників дуже часто проявляється в контексті загальної тематики вимушеного переселення із регіону Західної Бойківщини, де авторами є або ж вихідці з цих теренів, або ж їх найближчі нащадки. При тім головна увага, як правило, відводиться переселенню 1951 р., що в історичній літературі носить назву «Акція-51» або ж «Акція Н-Т» і стосується обміну ділянками державних територій між Польщею та Радянським Союзом. Проте відомо, що спершу добровільні, а пізніше примусові масові переселення із польсько-українського прикордоння розпочалися набагато раніше, ще в 1944 р., а їх апофеозом фактично стала горезвісна акція «Вісла» 1947 р. Власне, наше дослідження значною мірою опирається на спогади переселенців, депортованих в ході подій 1947 р. Цим воно, власне, і вирізняється з-поміж подібних розвідок із цієї тематики, де проблема вимушених переселень 1947 р. із конкретно теренів Західної Бойківщини практично невивчена.

По-друге, наведені тут усноісторичні наративи повинні посісти свою нішу в загальному метанаративі переселенців із різних регіонів польсько-

українського пограниччя з переважаючим українським населенням. Неабияке значення для розуміння вміщеного усноісторичного матеріалу має знання механізмів й процесів пригадування/відтворення/конструювання пережитого минулого в пам'яті опитаних осіб. Варто підкреслити, що згідно з твердженнями сучасної датської антропологині К. Хаструп (*Kirsten Hastrup*), «пам'ять не зберігає минулого, але лише пристосовує його до існуючих тепер умов [...], завжди розпочинається з відображення теперішності і біжить в кінець часу» [14, с. 93—94]. Тому в контексті цього підходу загальноприйнятою в сучасній антропології / етнології стала теза про те, що при використанні методу усної історії завжди маємо справу з інтерпретаціями. Польська антропологиня, проф. Лодзького університету К. Каньовська (*Katarzyna Kaniowska*) слушно зауважує: «...Минуле не є об'єктивною дійсністю, яку історик або ж антрополог може без труднощів відкрити і без труднощів до неї дійти, тому що минуле об'єктивно не існує. Привідкрити минуле означає тільки привідкрити завісу інтерпретацій, з якими — як фактичними джерелами — стикаються реконструктори і наратори того всього, що говорить нам про минулий світ» [15, с. 59].

Потрібно сказати, що частково в основу цього дослідження лягли усноісторичні матеріали, зібрані в ході одноосібних експедицій автора, проведених у 2018—2019 рр. Пошуково-етнографічними експедиціями було охоплено переважно осіб, переселених із теренів Західної Бойківщини в рамках військово-політичної операції «Вісла» 1947 р. В адміністративно-територіальному плані дослідження протікали в межах північних та північно-західних воєводств сучасної Республіки Польща, де й осіли згадані переселенці, а саме: Західнопоморське (м. Білий Бір, сс. Каліска, Димінек (Щецинецький повіт), м. Кошалін (Кошалінський повіт) та Вармінсько-Мазурське (м. Гурово-Ілавецьке, м. Пененжно (Браневський повіт), с. Шимбори (гміна Годково, Ельблонгський повіт). Більшість респондентів із цих теренів — жінки, що народилися поміж 1925 і 1937 рр.

Іншу, не менш вагому частину усноісторичного матеріалу, становлять наративи переселенців із Західної Бойківщини, депортованих в ході так званого «обміну територіями» 1951 р. («Акція-1951»/«Аксја

Н-Т»). Варто нагадати, що згідно з умовами Договору про обмін ділянками державних територій СРСР і Польщі від 15 лютого 1951 року, до Польщі переходила частина української території у Дрогобицькій області площею 480 км² (35 сіл Нижньоустріцького, 4 населені пункти Хирівського (Добромільський повіт) і 3 населені пункти Стрільківського (Турківський повіт) районів. Мешканців цих сіл розселили в чотирьох південних та східних областях УРСР — Донецькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській [16, с. 291]. Натомість радянській стороні передавалась територія навколо м. Кристинополя (сучасний Червоноград) у Львівській області, багата на поклади кам'яного вугілля. Інтерв'ю із переселенцями з названих регіонів Західної Бойківщини (Нижньоустріцький р-н) були записані нами восени 2021 р. в м. Долині сучасного Калуського р-ну Івано-Франківської обл., де компактно проживають вихідці із с. Чорна Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

Загалом зібрані наративи із тематики національно-визвольної боротьби на теренах Західної Бойківщини були частиною автобіографічних розповідей переселенців, їх спогадів про часи до переселення та після нього. Тому при аналізі згаданого усноісторичного матеріалу доцільно говорити про нього в контексті (авто) біографічної пам'яті опитаних «свідків історії».

Зауважимо, що (авто)біографічна пам'ять, згідно з визначенням німецького історика й культуролога Я. Асмана (*Jan Assmann*), — це тип комунікативної пам'яті, який стосується спогадів із найближчого минулого людини. Іншими словами, (авто) біографічна пам'ять — це пам'ять власного досвіду людини та тих рамкових умов, які її визначають [17, с. 66—67]. Слід виділити певні невід'ємні риси, властиві цьому типу пам'яті, які виявляють себе і в наративах, що вона їх генерує (за А. Курпель) (*Anna Kurpiel*):

- пам'ять автобіографічна є видом нарації про власний досвід людини, а її структура відповідає структурі тексту;
- пам'ять автобіографічна є нарацією завжди селективною і неповною [18, с. 27].

Архіважливою є також та теза, що особисті історії, або ж історії автобіографічної пам'яті, загалом є організовані в категорії структур — своєрідних схем,

Іл. 1. Переселенці із теренів Закерзоння. Зліва направо: Катерина Мельникевич (Сяноччина), Ольга Угрин (Західна Бойківщина). Переселені в рамках акції «Вісла» 1947 р. Тепер мешкають в містечку Білому Борі Західнопоморського воєводства, Польща. 2018 р. Світлина автора

які стосуються нас самих в такий спосіб, щоб пасували до того, як ми самі себе розглядаємо і позиціонуємо [19, с. 52].

Відразу зазначимо, що дослідження травматичної пам'яті, предмет вивчення якої значною мірою становлять аналізовані тут наративи, вимагає виваженості і коректності у вивченні спогадів її носіїв, адже це завжди достатньо болісна ділянка людського минулого. З огляду на це вважаємо за доцільне в окремих випадках не розголошувати персональних даних респондентів, вказуючи стать та вік опитаних.

До того ж добавимо, що в основу нашого дослідження, окрім загальнонаукових принципів, покладено компаративний, текстологічний методи, методи польових досліджень. Вперше введено до наукового обігу цінні усноїсторичні матеріали осіб, переселених із теренів Західної Бойківщини, що становить *новизну* дослідження.

Основна частина. Респонденти, яких ми опитали, — переселенці із Західної Бойківщини — транслюючи власну історію життя для стороннього слухача, дуже часто виокремлювали в ній, або ж навіть обрамлювали її в найдраматичніші сюжети із свого минулого, ділилися власними переживаннями (що ставали, відповідно, співпереживаннями оповідача й інтерв'юера) та емоційними потрясіннями. Найбільш трагічні епізоди минулого життя лунали в оповідах здебільшого жіночої частини опитаних, що були прямими очевидцями й жертвами пережи-

того. Незважаючи на глибину завданої травми, такі свідки історії завжди залишали чинник повстанської боротьби в контексті самої оповіді й реконструкції власної біографії, й жодного разу не робили його «спусковим механізмом» чи бодай чинником, що призвів до низки страждань та бід в їхньому житті. У подібній розбудові (авто)біографічного тексту можна помітити рису колективної свідомості того періоду, яка, за словами М. Качмар, «зберігаючи інформацію про великий жертвний вклад героїв, своїх родичів, односельчан чи просто незнайомих, відчуває відповідальність і моральний обов'язок перед ними, намагається компенсувати свою «втечу» від війни, активної боротьби [...] посмертним пошануванням і визнанням високої ідеї, за яку вони пролили свою кров» [20, с. 14].

Водночас, важко не погодитись із думкою Ю. Артимишин (Павлів), що віктимізація, як і героїзація національної історії у спогадах переселенців відображає також певний канон національної пам'яті, до конструювання якого у свій час були причетні суспільно-культурні товариства депортованих, самі учасники переселення, що бралися за написання історій своєї «малої батьківщини», чи мікроісторій свого роду, мас-медіа тощо [21, с. 198—199]. Для когось із наших оповідачів наведені тут спогади й справді були не першим досвідом публічного виголосу своїх страждань й трагедій життя, однак і для когось — одна із перших нагод розповісти про речі, що довго таїлися в травматичній пам'яті та рефлексивному мовчанні, й, можливо, були доступними лише для найближчого оточення своєї рідні. Наші оповідачі нерідко крізь призму ще дитячих бід й драматичних переживань, непов'язаних із травмою переселення, із перспективи уже дорослої людини намагалися викласти власну історію життя ніяк незаангажовану, ніким незманіпульовану й неканонізовану. Такими, зокрема, постають спомини Ольги Павлівни Угрин (іл. 1) із містечка Білий Бір Західнопоморського воєводства, яка переповіла надзвичайно трагічний епізод із власного життя, де ключову роль відіграв факт причетності її старшого брата до повстанської боротьби:

«[...] Брат від мене є старший сім літ. Брат тоді мав, як нас вивозили, мав 17 літ. Від 16 літ він сі займав — може якби то батько був, то він би був в хаті — а як то хлопець цікавий. І пішов до ліса. Так

на достім не був так же (тобто, не був повноцінний вояка. — *О. К.*), аби він там в лісі воював. Але харчі часом носив, якісь там..., не знаю, шось їм там достарчував (постачав. — *О. К.*)»¹.

У цьому фрагменті спогадів респондентка також акцентує увагу на відсутності в родині свого батька, якого радянська влада вислала на Сибір у 1945 р. Далі із спогадів жінки дізнаємось, що навесні 1947 р. їхню родину в рамках акції «Вісла» примусово виселили із рідного села Нижня Жерниця на теренах Ліського повіту та привезли на територію Західнопоморського воєводства. А восени її брата заарештували за попередню причетність до підпільної боротьби (суд присудив дванадцять років в'язниці, з яких хлопець відбув шість і вийшов на волю вже пізніше у зв'язку із амністією).

Після висилки батька й арешту сина сім'я залишилася без чоловічої підтримки й фактичного годувальника. Це призвело до серйозної психологічної травми матері інформаторки: «[...] А мама страшно за тим сином — за братом плакала: «Де він є, що вони з ним зробили, вони його заб'ють, що вони зробили, де вони його забрали, що я тепер зроблю з дітьми малими...!» Ну... І так сі стало, пам'ятаю... [...] Мама вночі ... я сі обудила вночі, як то діти, бо мені ся хотіло до туалети. Але там не було в хаті туалети, та й мама ставила видерко в коридорі і там ми ходили вночі, як сі котре збудило. А я виходжу, а там по стриху шось якби ходило, шось тріщить. Втікла-м, навіть не залатвила (тут в значенні не справила потреби. — *О. К.*), втікла. Кажу: «Мамо, там по стриху хтось ходить, хіба якийсь злодій!». Мама: «Там ніхто не ходить, там ся палит». Ой, я крику наробила, брата збудила-м (молодшого. — *О. К.*), як вийшла-м з хати, то дахівки падали... тріскали і падали. Полетіла-м до сусіди, наробила-м руху, крику. Люди ся збігли. Зачали воду ляти — студня так була під... при хаті — воду лляли. Мамі сі помішало в голові з того всього: чоловіка забрали на Сибір, не знати, чи пережив, чи не пережив, що там ся з ним стало, бо листа не було, ані одного; тут сина замкнули. Тільки не знаю, як я би-м

не збудила, чи нас би мама збудила. Може, ми всі були згоріли»².

Після цього вцілілі діти залишилися на межі сирітства, адже рідну матір оповідачки за скоєне на пів року запроторили до в'язниці. Руку допомоги в цій драматичній ситуації надала сусідка розбитої родини, що взяла оповідачку та її молодшого брата до себе в прийми, маючи при цьому своїх аж п'ятеро дітей³. Зауважимо, що подібний сюжетний поворот в реаліях життя часів (по)воєнного лихоліття ХХ ст. здавна хвилювала й була помічена історичною фольклорною свідомістю українського народу, де тема сирітства стала для неї наскрізним мотивом у вказаний період [11, с. 254].

Разом з тим, крізь описаний епізод родинної трагедії розуміємо також вагу тодішнього, а це 40-і рр. ХХ ст., стану повстанської боротьби на теренах польсько-українського прикордоння, а точніше Ліського повіту Ряшівського воєводства. Брат переселенки із Нижньої Жерниці вступив у ряди повстанців у 16 років, щоправда, не останню роль в цьому відіграв арешт батька і його заслання в Сибір. Отож приблизно в 1946 р. брат оповідачки був уже в лісі. Цей період — це час, який за визначенням Я. Сирника став кульмінацією переселень до СРСР. Саме тоді в квітні 1946 р. в рядах Війська Польського було створена ОГ «Ряшів», яка діяла, зокрема, і на теренах Ліського повіту (а це значна частина Західної Бойківщини). Перед командувачем ОГ «Ряшів» генерал С. Моссор поставив невідкладне завдання до середини червня 1946 р. завершити план із так званого «обміну» населенням [13, с. 314—321].

Репресивна політика місцевих органів влади та регулярних польських військ у протистоянні з повстанцями подекуди набувала особливо жорстоких форм. Про це в недвозначний спосіб свідчать спогади Станіслава Старуха, мешканця сучасного м. Лідзбарка-Вармінського на теренах Вармінсько-Мазурського

¹ Записав О. Коломийчук 24.02.2018 р. в м. Білому Борі Щецинецького повіту Західнопоморського воєводства Польщі від Угрин Ольги Павлівни, 1937 р. н., с. Нижня Жерниця Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

² Записав О. Коломийчук 24.02.2018 р. в м. Білому Борі Щецинецького повіту Західнопоморського воєводства Польщі від Угрин Ольги Павлівни, 1937 р. н., с. Нижня Жерниця Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

³ Записав О. Коломийчук 24.02.2018 р. в м. Білому Борі Щецинецького повіту Західнопоморського воєводства Польщі від Угрин Ольги Павлівни, 1937 р. н., с. Нижня Жерниця Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

Іл. 2. Переселенець із с. Творильне Ліського повіту (Західна Бойківщина). Депортований в рамках акції «Вісла» 1947 р. Нині проживає в с. Медини Лідзбарського повіту Вармінсько-Мазурського воєводства, Польща. 2019 р. Світлина автора

воєводства Польщі. Оповідач, що родом із с. Буковець Ліського повіту, як і значна частина опитаних, був переселений на терени Вармінсько-Мазурського воєводства в рамках акції «Вісла». За словами очевидця, присутність повстанців у селі наступним чином відобразилась на долі його мешканців: «[...] шось двох ся спалило в хаті, в своїй хаті. А войско зайшло через ліс, бо думали, що бандерівці будуть там, Українська та армія Повстаньча. Прийшли з горів в села, [...] і запалили село, так пів села ся спалило. А пів ся не спалило, бо там била пшерва (з пол. przewa — перерва. — О. К.) піша і зістало. Якраз [...] вижеј (з пол. wyżej — вище. — О. К.) нашої хати там зісталось щось дві хати. [...] так, що згоріло, спалило всьо. Ну і то.., і потому тих всіх вивезли на Україну»⁴ (з документальних джерел відомо, що в цьому населеному пункті під час виселення його мешканців було спалено церкву [22, с. 1089]).

Власне, очевидець подій відтворює відому в історії зачистку с. Буковець у Середніх Бескидах на теренах Польщі, коли в 1946 р. Польське Військо спалило половину цього населеного пункту, аби змусити мешканців покинути село. Це була не перша подібна каральна акція польських військ, адже Бу-

ковець тоді становив один із опорних пунктів повстанського спротиву на теренах Ліського повіту. У повідомленні повітового управління Народної міліції до воєводського управління відповідної держструктури від 18 серпня 1945 р. йшла мова про те, що на територію Ліського повіту прибуло «близько 5 тис. бандерівців, з яких майже половина розквартирована по селах Лопенка, Бук, Завій, Полянки, Буковець, Терка» [23, с. 472]. Тому, як свідчать цитовані повідомлення, дислокація повстанських підпільних формувань у с. Буковець була під особливою увагою польських правоохоронних органів влади. Вочевидь, саме цим і керувалися військові, провадячи згадану операцію із зачистки цього населеного пункту.

Власне, під час горезвісного виселення 1946 р., про яке згадує респондент, мешканців с. Буковець розселили на Івано-Франківщині (в околицях сучасного м. Калуша) та Тернопільщині [12, с. 32]. Що цікаво, у с. Зелений Яр поблизу Калуша (а це колишня німецька колонія Ляндестрой) переселенців із с. Буковець до сьогоднішніх днів іменують тут лемками, що обурені депортовані завсіди заперечують, доводячи, що вони не лемки, а бойки [24].

Потрібно сказати, що у світлі зібраних наративів із теренів Західної Бойківщини дізнаємось, що мешканці цього регіону зрідка ставали жертвами індивідуальних чи то групових зловживань й свавілля, як говорили місцеві, «лісових» чи «бандерівців». Втім, подібні прецеденти у фрагментах розповідей респондентів або стосувалися людей, які видавали себе за представників націоналістичного підпілля і за рахунок цього всіляко наживались, займаючись відвертим грабунком та мародерством, або ж негайно знаходили гостру реакцію в керівних структурах підпільних формувань відповідного регіону. Останній випадок в деталях відтворює переселенець із с. Творильне Ліського повіту (іл. 2): «В нас був лікар бандерівський. Він походив зі Львова. Старший фает (з пол. facet — хлопець. — О. К.), був на Першій війні швятовеј (з пол. wojnie światowej — світовій війні. — О. К.) [...] Раз прийшов п'яний: «Я Вас спалю!». Мама виходила, а я ще в хаті був. Мама пішла на подвір'я, а я зістав, а він зачав стріляти до мене. Я через вікно — било одчинене — вискочив. На другий день прийшло СБ українське, полічили почіски (з пол. pociski — кулі. — О. К.)

⁴ Записано О. Коломійчуком 18.04.2019 року в м. Лідзбарку-Вармінському Лідзбарського повіту Вармінсько-Мазурського воєводства Польщі від Старуха Станіслава, 1931 р. н., с. Буковець Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

як стріляв, вичитали-м вироком — розстріляли»⁵. Цитований уривок із спогадів мешканця сучасного с. Медини на теренах Вармінсько-Мазурського воєводства засвідчує роль дисципліни та самоконтролю у війську, тим більше в умовах підпільної партизанської боротьби.

Що цікаво, згаданий очевидець особисто не перебував у лавах повстанської боротьби, але мав до неї пряме відношення. Саме на подвір'ю чоловіка, в с. Творильному, в старій хаті «під педом» місцевими повстанцями було облаштовано криївку. Сам чоловік, який тоді був ще молодим хлопцем, підлітком, часто бував у повстанському товаристві, про що, безсумнівно, свідчить пісенний фольклор відповідного змісту, яким володіє інформатор. Із його спогадів дізнаємось також про трагічну долю будівничого цієї криївки: «Пізніше той що робив, то поляки з'япали, забили. Голову йому розбили: так били по голові, же то розбили [...]. Оповідали, же не могли переслухати ті, що там сиділи, як кричав». Пізніше, згідно зі свідченнями респондента, одного із повстанців цієї криївки спіймали поляки, і тому було прийнято рішення ліквідувати укриття⁶. За словами дослідника повстанського руху на Прикарпатті М. Паньківа, піч — це найбільш поширена локація всередині помешкання, де колись повстанці облаштовували так звані зимові криївки. Також під піччю дуже часто знаходились порожнини, так звані стандарі, де прокладали входи до криївок [25, с. 18].

Як відомо, участь в націоналістичному підпіллі вносила суттєві корективи у повсякденне життя українців. Членів родини, які брали участь у партизанському русі, в кращому випадку дуже рідко бачили вдома, а в гіршому — могли уже й не побачити. Якщо «до лісу», як тоді казали, йшли молоді парубки, то це ставало великим викликом особливо для їх матерів, що перебували в постійній тривозі за рідного сина, всіляко піклувалися та допомагали йому. Переселенка із с. Чорна Ліського повіту, що разом із родиною була депортована із теренів Західної Бой-

ківщини в рамках акції-1951 в найдрібніших деталях відтворює у пам'яті дитячі картини зустрічей із старшим братом, який брав участь у «партизанці»: «Брат приходив ввечір, бо хотів їсти. Але в нас до хати не приходив, наша хата була більше при дорозі. До сусідньої хати, де була далі від дороги. Тай приходив. Тай мама, та що зріхтували, тай йому давали їсти. А він каже (мамі. — О. К.): «Би ти нікому не сказала, шо ти мене бачила». Я все: «Мамо, візьміть мене, я хочу Михайла (так звали брата оповідачки. — О. К.) бачити». Ну, а мама каже: «Чекай, я його запитаюся, чи мож тебе привести». Оцей-во. То був [19]46-ий рік. Я мала 8 років. Ну й мама, кажуть, запитали: «Катерина сі дуже проситься, вона хоче тебе бачити!» — «Ну то приведіть її». Я прийшла, а він так мені (оповідачка прикладає вказівний палець до губ. — О. К.): «Аби ти нікому не сказала, шо ти мене бачила». Я кажу: «Я не скажу нікому». І ще раз... (повторила. — О. К.)»⁷.

Неважко зауважити, що наші оповідачі дуже часто у деталях відтворюють події із свого минулого в період дитинства та юності. Власне, це може бути викликане, зокрема, певною специфікою тих подій: їх роллю «вузлової точки» в процесі дальшого конструювання (авто) біографічного тексту; доленосністю подій для подальшого життя оповідача; травматизмом, накладеним на свідомість респондента тощо. Однак, поряд із цим, не слід також відкидати так званий ефект ремінісценції, досліджений і сформульований голландським психологом Д. Драайсма (*Douwe Draaisma*). Власне, останній фрагмент наративу можна частково вважати його прикладом. Ефект ремінісценції полягає в тому, що особи старшого віку мають більшу здатність до пригадування деталізованих спогадів із свого дитинства та періоду молодості (і їм, власне, надають найчастіше найбільшу вартість) [18, s. 27].

Власне, активна участь старшого брата інформаторки у повстанській боротьбі також відбилась на всьому його подальшому житті, і сприяла «стигматизації» його особистості зі сторони радянської влади. Згідно зі спогадами жінки, у

⁵ Записав О. Коломийчук 18.04.2019 р. в с. Медини Лідзбарського повіту Вармінсько-Мазурського воєводства Польщі від К. М. 1932 р. н., с. Творильне Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

⁶ Записав О. Коломийчук 18.04.2019 р. в с. Медини Лідзбарського повіту Вармінсько-Мазурського воєводства Польщі від К. М. 1932 р. н., с. Творильне Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

⁷ Записав О. Коломийчук 30.09.2021 р. в м. Долині Калуського р-ну Івано-Франківської обл. від Клинич (Хорт) Катерини Миколаївни, 1938 р. н., с. Чорна Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

Іл. 3. Юліан Витязь разом із дружиною Оксаною. Народився 1939 р. у с. Чорна Ліського повіту на Західній Бойківщині. У 1951 р. переселений на терени сучасної Донеччини, де частково пройшло його дитинство. Наприкінці 1950-х рр. перебрався до м. Долини на Івано-Франківщині, де проживає донині. 2021 р. Світлина автора

1940-х р. вийшов указ, що хто «замельдується» (з пол. *meldowanie* — прописка, реєстрація; тут у значенні прийде з повинною. — О. К.), той отримує амністію. Брат інформаторки сумнівався, чи це варто робити, адже гадав, що всю родину після цього неодмінно відправлять у Сибір. Але, врешті, після умовлянь батька, вирішив зареєструвати місце проживання і таким чином, фактично, добровільно здатися. В результаті брат респондентки отримав амністію. Далі оповідачка продовжує: «Ну, і брат після того пішов на роботу. Пішов собі на копальню, там, де робив. То було в [19]46-м році. А в [19]47-м він уже робив на копальні. Він робив бурільщиком. І цей-во... Бо він до того ще кінчив бурову. Ту-во. А в [19]48-м році оженився і кінець [19]48-го забрався з села і поїхав на Кривий Ріг, на Дніпропетровську область. Бо він мусів кожний... зразу кожний тиждень сі мельдував, же він є! Потому щомісяця. Мусів сказати чи він далі не пішов у ліс. А коли він оженився, то так через місяць, через два ішов мельдуватися [...]»⁸. Отож до крайнощів прискіпливий контроль з боку місцевої адміністрації змусили колишнього учасника націоналістичного підпілля покинути рідне оточення

⁸ Записав О. Коломійчук 30.09.2021 р. в м. Долині Калуського р-ну Івано-Франківської обл. від Клинчик (Хорт) Катерини Миколаївни, 1938 р. н., с. Чорна Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

й податися у далеку Дніпропетровську область, де б він міг досягнути такої бажаної волі.

Радянські репресивні органи із другим приходом на терени Західної Бойківщини встановили посилений нагляд за місцевими мешканцями як соціальної опори тамтешнього повстанського підпілля, чигали на кожному кроці, чіпляючись за найменші нагоди, щоби натрапити на слід противника. Компрометуючий ефект дуже часто мали найменші дрібниці, при цьому «червонопогонники» на ділі часто-густо своїми ж руками «криміналізували» ту чи іншу підозру або ж деталь у поведінці місцевих мешканців, працюючи, таким чином, на покращення статистики власної роботи із ліквідації «бандформувань». За приклад цього можуть слугувати спогади Юліана Витязя (іл. 3), переселенця із Чорної Ліського повіту: «Йшли з роботи батько з стриком⁹ Юрком. І підійши до саду. А в саду тримали пчоли. Разом спільно тримали тато із стриком. Вони не ділилися. А сад був обгороджений..., ну, не можна сказати обгороджений — обсаджений ялинками такими. І стрик з татом обрізали, і то знаєте, такий пліт був живий. І тато з стриком підходять і чують в саду якийсь шум. Шум: «мать-мать, мать-мать, мать-мать...» А вони що робили: залізли у вулики, брали мед. О-о... А їх пчоли кусали. А вони матюкалися, знаєте. (сміється) І самі себе видали, знаєте. Ну, і стрик хоче іти туди до них. Тато каже: «Та шо ти, чоловіче, вони тебе там уб'ють», — каже. Ну, і так успокоїв тато стрика. Не пішов стрик. На ранок встають і йдуть дивитися туди в сад до пчолів — вулики порозб'явані, знаєте, так лишили, рамки позабирали, які з медом були, о-о..., і лишили. Як вони «мать-мать-мать», так ту пілотку лишили там, не встигли забрати солдатську пілотку. Стрик бере ту пілотку і йде на заставу — там недалеко, вже на копальні була та застава (радянської влади. — О. К.)». Далі чоловік розповідає, що в управлінні сказали: «[...] содаты не мед искали, они искали нелегальную литературу»¹⁰.

Старший син дядька респондента, 15—16 років, уже цікавився на той момент повстанською літературою. Ховав ті книги та брошури від сторонніх очей

⁹ Діал. стрик — батьковий брат, дядько.

¹⁰ Записав О. Коломійчук 07.10.2021 р. в м. Долині Калуського р-ну Івано-Франківської обл. від Витязя Юліана Ільковича, 1939 р. н., с. Чорна Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

вдома, адже батько закликав хлопця облишити те читання. Юнак зберігав усю літературу якраз у вуликах. Там її цілком випадково і знайшли представники радянської влади. В результаті батько хлопця отримав 10 років заслання. А восени військові на бричці увірвалися у двір затриманого, арештували його дружину разом із малими дітьми та вивезли їх із села¹¹ (події розгорталися в другій половині 1940-х рр. — О. К.).

Так само, маючи лише дотичне відношення до національно-визвольного протистояння, пережила особисту трагедію Ольга Михайлівна Карпа (іл. 4) із м. Кошаліна Західнопоморського воєводства. Вона до сих пір усе по-новому переживає неймовірно болючі, подекуди моторошні картини із власного минулого. Людина глибокої доброти й щиро-сердечності, неймовірної люб'язності й гостинності при першій зустрічі не подає навіть й жодних натяків на пережите колись. Втім, сліди глибоко вкоріненої травми відбилися не лише в пам'яті й спогадах жінки, а й навіть на її тілі. Справа в тім, що за кілька місяців до свого виселення із теренів Західної Бойківщини (с. Вижня Жерниця Ліського повіту), Ольга Михайлівна витерпіла страшні тортури від польських військових, що зайшли до її села під час прочісування теренів в пошуках повстанського сліду. Польські жовніри шукали брата респондентки — стрільця УПА сотні «Біра», що мав псевдо «Грім». Військові за всяку ціну вирішили видобути із жінки інформацію, яка тоді була ще підлітком. Увірвавшись до хати в лютому 1947 р., вояки в стані алкогольного сп'яніння схопили її родичів, побили, а потім замкнули в коморі. Пізніше взялися за саму оповідачку: зірвали з неї одяг, схопили й кинули на стіл. Один із кривдників дуже міцно притиснув її голову до столу, другий зловив за руки, а третій сів на плечі, голосно викрикуючи: «Zaraz wszystko nam wyśpiewasz, ty banderowko! Gdzie brat?! Gdzie są bunkry?!» («Зараз усе нам викажеш, ти бандерівко! Де брат? Де бункери?»). У відповідь респондентка зберігала мовчання. Тоді жовніри почали з невимовною люттю гамселити оповідачку дротами від крісів по усіх частинах тіла, перетинаючи його... На-

Іл. 4. Ольга Карпа, переселенка із с. Вижня Жерниця Ліського повіту (Західна Бойківщина). Переселена в рамках акції «Вісла» 1947 р. Тепер мешкає в м. Кошаліні Західнопоморського воєводства, Польща. 2018 р. Світлина автора

прикінці схопили її і посадили на розпечене вугля, яке дістали із палаючої печі. Жінка знепритомніла [5, с. 340—341].

Отямившись, ледь не пережила ще жахливіше. Із гіркими сльозами на очах пригадує цей відрізок своїх страждань Ольга Михайлівна: «[...] І пізніше, як мене з того огня зняли, говорять: «Ja trzeba posadzić, tam są płyty». («Її треба посадити туди, там є плити» (блят кухонної печі. — О. К.). Хтось із них каже: «Niech Pani siada!» («Сідайте, пані!»). І взяли так на руки єден і ніс мя на тоту плиту. А з подвір'я влетів жовнір і мене забрав... (плаче) Каже: «Szo ty robisz! Widzisz, że to dziecko!» («Що ти робиш! Бачиш, що то дитина!») [...] І вирвав ми, той влашне з України. Вирвав від нього. Каже: «Wy rójdziecie pod sąd! Patrzę, co wy wyrabiacie! Wyście powinni rójść pod sąd!» — «Та kto to widział». («Ви підете під суд! Дивлюся, що Ви виробляєте! Ви повинні піти під суд!» — «Та хто то бачив»). І він мі вирвав від нього. І не дав мене на ту плиту посадити»¹².

Таким чином свій же, українець, що служив у польському війську, врятував життя оповідачці. Правда, це був лише початок її страждань: опісля іще чекало скитання по населених пунктах Ліського повіту, слідчі допити у відділенні комісаріату УБ, в'язнична камера, пивниці (підвали) з крижа-

¹¹ Записав О. Коломийчук 07.10.2021 р. в м. Долині Калуського р-ну Івано-Франківської обл. від Витязя Юліана Ільковича, 1939 р. н., с. Чорна Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

¹² Записав О. Коломийчук 05.05.2018 р. в м. Кошалін Кошалінського повіту Західнопоморського воєводства від Карпи Ольги Михайлівни, с. Вижня Жерниця Ліського повіту сучасного Підкарпатського воєводства Польщі.

ною водою, важка й тривала реабілітація, а після повернення додому — виселення в квітні 1947 р. й усі супутні трагедії пов'язані з ним. Однак усе пережите оповідачкою — це її неоціненна жертва рідній землі, й усій Батьківщині загалом. Як її рідного брата, якого вона із лав УПА вже більше ніколи не побачила. У тому ж квітні 1947 р. він загинув під час перестрілки на теренах Ліського повіту [5, с. 342—345].

Висновки. Підсумовуючи, потрібно сказати, що більша частина наведених наративів віддзеркалює фактичну непричетність переселенців із Західної Бойківщини до різноманітних форм повоєнного націоналістичного спротиву. Однак в силу тодішніх військово-політичних реалій через підпільну діяльність своїх найближчих або далеких родичів, або ж через надання укриття для повстанців наші оповідачі мимоволі ставали жертвами й заручниками обставин, спрямованих на знищення підпільної мережі антирадянського руху опору на теренах своєї «малої батьківщини». Присутність повстанської теми в наративах більшості опитаних, беззаперечно, свідчить й про те, що у націоналістичному підпіллі на теренах Західної Бойківщини була задіяна більша частина сімей, що тут проживала. Із зацитованих спогадів нескладно зауважити, що найбільш драматично складалася доля саме тих родин переселенців, в яких були молоді парубки та юнаки, яких, як кисню, потребувало повстанське підпілля у боротьбі із радянськими репресивними органами. Однак поряд із важкою, почасти трагічною долею цих же молодих хлопців, найчастіше і їхні найближчі родичі несли на собі всілякі тягарі «партизанки»: побутово-майнові й господарські проблеми, арешти, досудові допити, тортури й катування, емоційно-стресові потрясіння й психічні розлади, загрози цілковитої втрати сім'ї аж до небезпеки втрати власного життя тощо. Як не прикро, однак подібний досвід спіткав опитаних нами осіб переважно ще в дитячому віці, рідше — в підлітковому та юному. Сучасні психологи твердять, що особи старшого віку мають значно більшу здатність до пригадування деталізованих спогадів із свого дитинства та періоду молодості, і їм, при цьому, дуже часто надають найбільшу вартість. Тому «незгладимий слід» отриманих в дитинстві травм до сьогодні не лише турбує наших респондентів, а й, з огляду на їх вік, фактично будує й проектує

увесь сценарій їх (авто)біографічної пам'яті. Власне, страхи й трагедії власного життя, які пережили наші оповідачі, будучи кожен по-своєму в силу різних обставин включеним у національно-визвольний рух на теренах рідного краю, і не беручи до уваги саму травму переселення, щонайменше, заслуговують бути почутими. Зміни і злами особистих доль переселенців із Західної Бойківщини, як і решти людей із подібною історією життя із інших регіонів польсько-українського пограниччя, безсумнівно, є великою жертвою вільній Українській державі та її прийдешнім поколінням.

1. Юристовський І., Юристовський О., Коростенко С. *Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади: у 3 т.* Упоряд. Ю. Сливка, М. Литвин, О. Луцький; НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2002. Т. 3. Спогади. С. 34—37.
2. Токарчик В. У людей відпадало тіло... *Явожно: Спогади в'язнів польського концентраційного табору.* Упоряд. Б. Гук, М. Іваник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2007. С. 127—130.
3. Щербик М. Вода й вода — раз звали її кавою, раз зупою. *Явожно: Спогади в'язнів польського концентраційного табору.* Упоряд. Б. Гук, М. Іваник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2007. С. 229—231.
4. Buczyło M. Wypędzić, rozproszyc. Karta: kwartalnik historyczny, 2006. № 49. S. 32—63.
5. *Кривда.* За розповідями Олександри Білої-Карпи. Віра. Надія. Любов. За ред. М. Паньків. Варшава, 2001. С. 340—345.
6. Криштопа О. *Останні українці Польщі.* Брустурів: Дискурсус, 2019. 224 с.
7. Smoleński P. Syrop z piolunni. *Wygności w akcji «Wisła».* Wołowiec: Zarne, 2017. 223 s.
8. Кляшторна Н. *Акція-51. Книга пам'яті.* Брошнів; Осада, 2009. 448 с.
9. Кляшторна Н. *Акція-51. Останні свідки.* Передм. О. Юристовського; післям. Д. Петречко. Вінниця: ДКФ, 2006. 232 с.
10. Петречко Д. *Втрачені українські села. Чорна.* Брошнів; Осада: Таля, 2010. 528 с.
11. Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн): монографія.* Інститут народознавства НАН України. Львів, 2018. 728 с.
12. Krukar W. Wojenne i powojenne migracje Bojków. *Bojkowszczyzna Zachodnia — wczoraj, dziś i jutro.* Red. J. Wolski. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego; Polska Akademia Nauk, 2016. Т. 2. S. 17—63.

13. Syrnok J. *Trójkąt bieszczadzki. Tysiąc dni i tysiąc nocy anarchii w powiecie leskim 1944—1947*. Rzeszów: Libra PL Sp. z o.o., 2018. 464 s.
14. Brocki M. Semioza pamięci w etnografii. *Polska Sztuka Ludowa. Konteksty*. 2003. № 3—4. S. 92—94.
15. Kaniowska K. Antropologia i problem pamięci. *Polska Sztuka Ludowa. Konteksty*. 2003. № 3—4. S. 57—65.
16. Сорока Ю. *Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939—1950-ті роки)*. Київ: Київський університет, 2013. 415 с.
17. Assmann J. *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Przekł. Anna Kryczyńska-Pham. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 362 s.
18. Kurpiel A. Pamięci opowiadane. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*. 2014. Rocznik IV. S. 21—45.
19. Ratkowska-Widlarz L. Narracje (ralacje świadków) w warsztacie antropologa kultury. Pamięć i antropologia. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*. 2011. Rocznik I. S. 35—56.
20. Качмар М. Мотив надання допомоги в парадигмі відносин українських повстанців та місцевого населення (за фольклорними нарративами з Івано-Франківщини). *Народознавчі Зошити*. 2021. № 1. С. 3—18.
21. Павлів Ю. «Нас били, різали», «Такий був час»: до питання колективної травми та нарративу страждання в депортованих українців з Польщі у 1944—1945 рр. *Український історичний збірник*. 2018. Вип. 20. С. 189—202. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uiz_2018_20_17 (дата звернення: 03.01.2021).
22. *Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. Т. 2. Війна після війни. 1945—1947*. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
23. *Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 2: Переселення поляків та українців 1944—1946 рр.* Ред. кол.: М. Вінярчик-Коссаковська, З. Гайовнічек, П. Кулаковський та ін. Варшава; Київ, 2000. 1035 с.
24. Ониськів М. *Сліди на мапах. Де шукати пам'ять про німецьких колоністів Прикарпаття*. URL: https://kufer.media/lyudy/slidy-na-mapah-de-shukaty-ram-yat-pro-nimetskyh-kolonistiv-prykarpattya/?fbclid=IwAR3cbugJ6HeITCgLSat_fHqGu3_-DUmSDEDZKCSGViryh5y2JocASfWntLI (дата звернення: 29.09.2021).
25. Паньків М. *Схрони, криївки і бункери ОУН-УПА. Документи. Спогади. Короткі біографії. До 75-річчя УПА*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. 240 с.
- ly 50's. *Documents, materials, memoirs: in three volumes (Vol. 3, pp. 34—37)*. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Tokarchyk, V., & Huk, B., Ivanyk, M. (Eds.). (2007). U liudej vidpadalo tilo... *Jaworzno: Memoirs of prisoners of the Polish concentration camp* (Pp. 127—130). Lviv: Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki [in Ukrainian].
- Scherbyk, M., Huk, B., Ivanyk, M. (Eds.). (2007). Voda j voda — raz zvaly ii kavoiu, raz zupoiu. *Jaworzno: Memoirs of prisoners of the Polish concentration camp* (Pp. 127—130). Lviv: Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki [in Ukrainian].
- Buchylo, M. (2006). To drive out, to scatter. «Karta»: *historical quarterly journal*, 49, 32—63 [in Polish].
- Pan'kiv, M. (2001). Wrong. According to accounts of Alexandra Bila-Karpa. Faith. Hope. Love (Pp. 340—345). Warsaw [in Ukrainian].
- Kryshtopa, O. (2019). *Poland's last Ukrainians*. Brusturiv: Discursus Publishing House [in Ukrainian].
- Smolenski, P. (2017). *Wormwood Syrup. Exiled in the Action «Wisla»*. Wolowiec: Zarne [in Polish].
- Kliashorna, N. (2009). *Action51. Book of Memory*. Broshniv; Osada [in Ukrainian].
- Kliashorna, N. (2006). *Action51. The Last Witnesses*. Vinnytsia: DKF [in Ukrainian].
- Petrechko, D. (2010). *Lost Ukrainian Villages. Chorna*. Broshniv; Osada: Talia [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2018). *Dramatical existence of human in Ukrainian folklore: conceptual forms of expression (period of the First and Second World Wars)*. Lviv: The Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Krukar, W., & Wolski, J. (Ed.). (2016). Military and Postwar Migrations of Boikos. In Wolski, J. *Boykiwshchyna Yesterday, Today, Tomorrow* (Pp. 17—63). Warsaw: Stanislav Leshchyt'ski Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences [in Polish].
- Syrnyk, J. (2018). *Bieszczady Triangle. Thousand days and thousand nights of anarchy in Lesko poviat 1944—1947*. Rzeszow: Libra PL Sp. z o.o. [in Polish].
- Brocki, M. (2003). Semioza of memory in ethnography. *Polish Folk Art. Contexts*, 3—4, 92—94 [in Polish].
- Kaniowska, K. (2003). Anthropology and the Problem of Memory. *Polish Folk Art. Contexts*, 3—4, 57—65 [in Polish].
- Soroka, Yu. (2013). *Population of West-Ukrainian Lands: Ethnopolitical and Demographic Dimension, 1939—1950's*. Kyiv: Kyivs'kyj universytet [in Ukrainian].
- Assmann, J. (2008). *Cultural Memory, Script. Recollection, and Political Identity in Early Civilizations*. Warsaw: The University of Warsaw Press [in Polish].
- Kurpiel, A. (2014). Oral memories. *Wroclaw Oral History Annual*, 4, 21—45 [in Polish].
- Ratkowska-Widlarz, L. (2011). Narratives (witnesses testimonies) in a cultural anthropologist's workshop. Memory and anthropology. *Wroclaw Oral History Annual*, 1, 35—56 [in Polish].

REFERENCES

Yurystovs'kyj, I., Yurystovs'kyj, O., Slyvka, Yu., Lytvyn, M., Luts'kyj, O. (Eds.). (2002). Village Korostenko. *Deportations: Western lands of Ukraine in the late 30's — ear-*

- Kachmar, M. (2021). Motive of assistance in the paradigm of relations between Ukrainian insurgents and local population (according to folklore narratives from Ivano-Frankivsk region). *The Ethnology notebooks*, 1, 3—18 [in Ukrainian].
- Pavliv, Yu. (2018). «We Were Beaten, Slaughtered», «Those Were the Time»: on Collective Trauma and Narratives of Suffering on the Ukrainian Persons Deported from Poland in 1944—1951. *Ukrainian Historical Collection* (Issue 20, pp. 189—202). Retrieved from: http://resource.history.org.ua/publ/Uiz_2018_20_17 (Last accessed: 03.01.2021) [in Ukrainian].
- Viatrovych, V. (Ed.). (2011). Polish-Ukrainian relations in 1942—1947 in documents of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army: in two vol. (Vol. 2: *War after war. 1945—1947*). Lviv: Centre for Research of Liberation Movement [in Ukrainian].
- Viniarchyk-Kossakovs'ka, M., Hajovnichek, Z., & Kulakovs'kyj, P. (Eds.). (2000). Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Unknown documents from the Archives of the Secret Services (Vol. 2: Resettlement of Poles and Ukrainians 1944—1946). Warsaw; Kyiv [in Ukrainian].
- Onys'kiv, M. *Traces on maps. Where to look for the memory of the German colonists of Prykarpattia*. Retrieved from: https://kufer.media/lyudy/slidy-na-mapah-de-shukaty-pam-yat-pro-nimetskyh-kolonistiv-prykarpatyya/?fbclid=IwAR3cbugJ6HelTCgLSat_fHqGu3_-DUmSDEDZKCSGViryh5y2JocASfWntLI (Last accessed: 29.09.2021) [in Ukrainian].
- Pan'kiv, M. (2017). *OUN-UPA shelters, hideouts and bunkers. Documents. Recollections. Short biographies. To the 75th anniversary of the Ukrainian Insurgent Army*. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].